

ՕՐՈՒՍՆ ԳՐՔԵՐ

ԻՆՉՊԷՍ ՎԱՐԵԼ

ԱՐԴԻ ԿԵԱՆՔԸ

Տպ. «Կիւթէմպէրկ». Կ. Ն. Մագասեան

Կ. Պրէս. 1933

«Վաստակ» առեւտրական թերթի առաջին հրատարակութիւնն է այս, Տոբթ. Վաշէի երկերէն խմբագրուած: Յետ — պատերազմեան այս արժէքաւոր հրատարակութիւնը զարթոյցիչն է ամէն անոնց որոնք պատերազմէն վերջը խուլ կը ձեւանան ողջամիտ խրատներու:

Այդ երկը համոզիչ փաստերով ցոյց տուած է թէ մարդ ինչպէս գիտակցութիւն ունենալու է՝ մարդ համարուելու, և արժէքաւոր մարդ մ'ըլլալու համար: Ասով մարդ քիչ շատ պիտի ճանչնայ ինքզինքը, պիտի յայտնէ ինքզինքը, և պիտի ուզէ արժանիք մ'ունենալ ընկերութեան մէջ. երբ ընթերցողը այս գրքին վերջին էջերուն կը հասնի, լրջօրէն կը զմայլի հեղինակին այս խօսքին վրայ. «Մարդ իր գոյութիւնը կ'արդարացնէ օգտակար դեր մը միայն կատարելով երկրի վրայ»:

Կարդացէք այս գիրքը, որ հասկնաք թէ ինչպէս վարելու է կեանքը. ամենէն իմաստուն գրողն և ընթերցողն այս գրքին մէջ պիտի գտնէ կեանքը անաղարտ պահելու համար կենսական գիտելիքներ՝ որոնք իրեն անծանօթ էին: Ամենուն համար է այս գիրքը, առաջնորդներուն, զաստիարակներուն, վարիչներուն, գրողներուն, արհեստավորներուն, բժիշկներուն, գիտնականներուն, ծնողներուն, ուսանողներուն, կիներուն և երիտասարդներուն, և ամենէն աւելի նորահաս սերունդին համար է Տոբթ. Վաշէի և ուրիշ հեղինակաւոր անձերու երկերէն քաղուած այս բնախօսական պատուէրներու գիրքը:

Գիտունն ու տաղանդաւորն իր մտային առողջութիւնը չի կրնար անաղարտ պահել և աւելի օգտակար ըլլալ, զի անծանօթ է այս գրքին առողջապահական ծանօթութեանց: Գիտունին ու տգէտին և ամենուն օգտակար է այս գիրքը:

ԵՐԵՔԴԱՐԵԱՆ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Ս. ՀՐԵՇՏԱԿԱՊԵՏ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՊԱԼԱՌՈՒ

(1627 - 1931)

Գրեց՝ ՄԵԼԳՈՆ - ԱՍԱՏՈՒՐ

Տպ. «Կիւթէմպէրկ». Կ. Ն. Մագասեան

Կ. Պրէս. 1933?

Հեղինակը գրելով Նարոյեան Պատրիարքի անուանած յոյսի ու լոյսի Պալաթի Տաճարներուն պատմութիւնը՝ կ'աշխատի «տող մըն ալ ինք աւելցունել հայ աղքատիկ պատմութեան վրայ»: Ան կը խոստովանի թէ իր գրքէն կը վանէ թիւրք և սխալը, և կը պատմէ ուղիղը մնալով անաչառ գրիչ և միշտ վեր պահելով ճշմարտութեան դրօշը:

Այս եկեղեցին 1627ին հայոց ձեռքն անցեր է. «Եկեղեցի մի խափան ի Պալաթու դրան ներքոյ, իբրու կէս մզոնաւ հեռի. խաւարչուտ տեղի մի, ի մէջ հրէից»: Այս տաճարին ծագումն և անոր կրած փոփոխութեան պատմութիւնը կ'ընէ ըստ հնախօս հեղինակներու. կ'անդադառնայ հին յունական վարչութեան օրով յունահայ սերտ խնամիական յարաբերութեանց վրայ. կը յիշէ որ Արշակունի Հայկազուն կայսրներ թէեւ բազմած են Բիւզանդիոնի ոսկի գահուն վրայ, սակայն չի յիշուիր թէ այդ հայկազուն կայսրներէն մէկը հոն հայկական եկեղեցի մը հաստատած ըլլայ: Կը յիշուի միայն Առնիկանոս կոչուած մենաստան մը, որ արամադրուած էր, ըստ Տիւրքանժի «սակս բնակութեան Հայոց կրօնաւորաց»: Մեծն Յուստինիանոս 572ին հինգ զրիւ արծաթի փոխարէն Այստփիայի արեւմտեան դուռը յորջորջելու տար Դառն Հայոց, ասով շնորհք մը

կ'ընէր իր բարեկամ Փոքր Վարդան Մամիկոնեանին: Նոյն ժամանակի հայ գաղթականները այդ դռնէն կը մտնէին և Այստփիայի մէջ կ'աղօթէին: Կը յիշեն պատմիչները որ 999ին, հայազգի Վասիլ Բ կայսեր օրով՝ Այստփիայի գմբէթը և պատերը երկրաշարժէն կը վտանգուին. և վերանորոգութիւնը կը կատարէ Տրդատ Բագրատունի հայ ճարտարապետը:

Հեղինակը Պալաթու տաճարին վրայ գրած պահուն կը յիշատակէ բիւզանդական հին ու պատմական եկեղեցիներու, կրթարաններու, տպարաններու անցեալին պատմութիւնը: Սակայն ամենէն էական կէտը կը պակսի իր այդ հեղինակութեան, չունի նիւթերու ոչ մասնական և ոչ ընդհանուր ցանկ մը: Առանց ցանկի գիրք մը, առանց սանդուխի շէնքին նման բան մ'է:

Հեղինակը այս երկասիրութեան մէջ աւելի կը խմբագրէ քան թէ կը պատմագրէ: Կրկնութիւնները և մեկնութիւնները շատ են: Ընթերցողը կ'ըմբռնէ որ այն թուականներուն մեզի թիւով թշնամիներ են եղած Պոլսոյ յոյներն և հրեաները: Սքանչացումով կը խօսի Գրիգոր վարդապետ Դարանաղեցիի մասին. ան եղած է հեղինակին այս երկասիրութեան եղած է հեղինակին այս երկասիրութեան աղբիւրներէն մէկը. ան առաջնորդ՝ «անբարի, դառն և դաժան» ժամանակներու մէջ: Անոր աճիւնները կը հանգչին Ռոտտթոյի Ս. Փրկիչ եկեղեցոյ բակը. անոր տապանագիրը կը սկսի.

«Ձեռնարկ ՍՈՐԻՆ, ԲԵՆԵՌ ՓԱՅՏԻՆ ՓՐԿՉԱԿԱՆ, ԱՅՍԻ ԱՅՍ ՎԱՅՐ, ԱՂԲԻՐ ԲՈՒԺԻՉ ՄԱՐԱԿԱՆ»:

Պատմութեան կը հասկցուի որ այս սրբավայրը շնորհիւ հայ ամիրաներու սուլթաններու յատուկ առանձնաշնորհութեանց արժանացած է: Գրական և եկեղեցական կարգ մը ծանօթ անձնաւորութեանց կենսագրութիւնը դրուած է այս երկասիրութեան մէջ, և առանց դժուարահաճութեան հեղինակը Պալաթու տաճարին, կրթարանին և տպարանին հետ ամէն այն անձերը որ յարաբերութիւն ունեցած են՝ յիշած է հոն. դուրս չէ ձգած

նաեւ աննշան անուններն եկեղեցականներու, ուսուցիչներու, աշակերտներու, տպողներու, գրաշարներու և այլն:

Երկասիրութիւնը ինքնին իբրեւ պատմական աշխատութիւն հետաքրքրական է, հեղինակը հոն ցոյց տուած է խղճամիտ ճիգ մը իր այդ գործը անթերի ներկայացնելու, ինչ որ անկարելի էր: Ո՛չ ոք կը յանդգնի ըսել «անթերի աշխատասիրութիւն մը ի լոյս ընծայեցի»: Այդ ըսողներուն մէջ ալ ինքը մնացած է: Թերի է նաեւ այս տեսակէտով որ՝ պատմական յայտնի անձերուն դրուագներով չէ համեմեր իր այս աշխատութիւնը, որով չափազանց տաղտկալի կը մնայ իբրեւ չոր քրոնիկոն:

Հ. Ս. ԵՐԵՄԵԱՆ

TRAVELS IN PERSIA

THOMAS HERBERT

Կատարուած 1627-29

Հրատարակուած ծանօթութեամբ մը Sir William Foster, C. I. E. Տպարան Robert M. Mo Bride & Company. New York, 1929. էջ XXXIX+352, 18 լուսատիպերով. գին՝ 4 Տոլար:

Անցեալին մէջ դէպ ի Արեւելք կատարուած են բազմաթիւ պաշտօնական կամ անպաշտօն ուղեւորութիւններ. ուղեւորները երբեմն զրի առած են իրենց ճանապարհորդական յուշերը: Շատ ուղեգիրներ Հայաստան ալ գացած կամ անկէ անցած են, ոմանք ալ դրացի երկիրներ գտնուելով՝ այդ երկիրներուն վրայ գրած են, մեզի կարեւոր տեղեկութիւններ տալով նաեւ Հայոց մասին: Այս ուղեւորութիւնները դժբախտաբար մինչեւ հիմա մնացած են իբր հում աղբիւրներ, որոնք շատ անգամ անծանօթ ալ մնացած են մեր պատմութեամբ և բանասիրութեամբ զբաղող ուսումնասէրներուն: Իրապէս ցաւալի է որ միջոցներ չկան զանոնք ամբողջապէս թարգմանելով ի մի հաւաքուած հրատարակելու: Ասիկա կարեւորագոյն աղբիւր մը կարելի է նկատել, անհրաժեշտ ուսումնասիրողին: